

Piše:
dr. Živko Bergant

Lastništvo podjetij in družbena odgovornost

Mnenje, da so družbeniki lastniki podjetja, običajno temelji na pomanjkanju pravnega znanja, poslovanja in zgodovine (Georgescu, 2021, 1). Obenem pa je motivirano s pohlepom po moči, ki razdiralno deluje že ves čas človeške zgodovine. Vprašanje lastništva podjetja se zato spremeni v vprašanje, kdo naj upravlja podjetje. Ne gre torej za lastništvo, temveč za moč v podjetju, pri čemer so pomembni vsi deležniki, zlasti pa zaposlenci. Zato je treba spremeniti običajna načela o korporacijskem upravljanju, saj je pomembna ustvarjena dodana vrednost in ne dobiček. Z vidika družbene odgovornosti je temeljni namen podjetja prispevati k družbeni blaginji, kar postavlja podjetje kot organizacijo v širši okvir obstoječih družbenih struktur in institucij, ne glede na njene ustanovitelje ali družbenike.

Uvod

Lastništvo podjetij je **še nedokončana in vedno bolj aktualna tema**. Temeljni vzrok je njena povezanost s ciljem (name-nom) podjetja, njegovim upravljanjem in ne nazadnje z opredelitvijo podjetja kot takega. Gre torej za vitalno pomembne opredelitve, od katerih sta odvisna učinkovitost in delovanje ekonomskega in družbenega sistema nasploh. Zato je koristna obravnava teh pojmov, še zlasti pa z vidika družbene odgovornosti, ki se vedno bolj kaže kot pravo sodilo ustreznega razmišljanja in delovanja tako posameznikov kot tudi podjetij in drugih vrst organizacij.

V nadaljevanju bodo obravnavani različni pogledi na lastništvo podjetja,¹ njihove pomanjkljivosti, vpliv na upravljanje podjetij, vidik družbene odgovornosti in potrebne spremembe v razmišljanju, v pravnem sistemu in seveda v praksi.

»Lastniki podjetja«

Pogosta populistična opredelitev družbenikov oziroma delničarjev kot »lastnikov podjetja« je pravno gledano **nenatančna**². Družbeniki oziroma delničarji so **samo lastniki deležev ali delnic** ter imajo pravice, ki jim po zakonu pripadajo na tej podlagi. Obenem pa **ne morejo biti lastniki sredstev tega podjetja**. V praksi se na to običajno pozablja, zlasti, kadar je lastnik 100-odstotnega vložka v podjetje hkrati tudi njegov direktor. V takem primeru ima direktor pogosto občutek, da je lastnik celotnega podjetja, saj je obenem tudi nosilec poslovnih odločitev in odgovorna oseba. Zato ima tudi veliko skušnjavo po avtokratskem upravljanju podjetja, kar se v praksi razmeroma pogosto dogaja.

Pravni red običajno daje pravico upravljanja podjetja družbenikom in delničarjem **prek ustreznih organov**. To dejstvo dodatno utrjuje zmotno prepričanje nekaterih, da so družbeniki in delničarji lastniki podjetja,

zlasti, ker določajo cilje, politiko in strategijo podjetja. Zato tudi trdijo, da **»vse organizacije imajo lastnika«** (npr. Andersen, 2012, 57). Drugi avtorji menijo, da je lastništvo podjetij bolj zapleteno in ga ni možno utemeljiti samo na lastništvu delnic ali deležev, čeprav družbeniki nosijo tveganje glede preostalega premoženja po prenehanju podjetja (*ang.: residual risk*) in odločajo o razporejanju dobička (Cassagnon, Hollandts, 2013, 49). Obstajajo namreč **različne teorije podjetja**, vključno s pogodbeno teorijo (*ang.: contractarian theory*),³ ki odnose med deležniki obravnava kot neke vrste pogodbeno razmerja (Cassagnon, Hollandts, 2013, 51).

Kljub temu je še vedno precej razširjeno **mnenje, da obstaja podjetje primarno zaradi ustvarjanja dobička za družbenike**. Kot najpomembnejšega nosilca tega mnenja običajno navajajo nobelovca Miltona Friedmana (1970), ki so mu pritrdile celo nekatere sodbe na sodiščih v ZDA (Cassagnon, Hollandts, 2013, 53). Pomembno podporo temu mnenju dajejo kapitalski trgi, kjer se cena delnic giblje predvsem v odvisnosti od dobičkonosnosti poslovanja podjetij (Georgescu, 2021, 5).

¹ V tem prispevku razumemo podjetje kot gospodarsko družbo skladno z ZGD.

² Iz tega razloga je ta pojem v naslovu in tekstu tega poglavja namenoma postavljen v narekovaje.

³ Več o pogodbeni teoriji v Kállay (2012).

Kljub temu pa obstajajo tudi številni nasprotniki, zlasti v zadnjih dvajsetih letih (npr. Freeman *et al.*, 2010, 24 in Wolf, 2020). Oporekajo predvsem **opredelitvi namena podjetja, saj naj bi podjetje upoštevalo tudi interese deležnikov**. Obenem dokazujejo kapitalsko siromašenje podjetij skozi odkup lastnih delnic, ki je privlačno tudi z davčnega vidika, kar dodatno vpliva na izkoriščanje zaposlencev, povečevanje dohodkovne neenakosti in slabšanje konkurenčnosti podjetij (Georgescu, 2021, 7 in Cassagnon, Hollandts, 2013, 59).

Po drugi strani pa porast števila delničarjev v podjetju kaže na njihovo vse ve-

praviloma obravnavali kot "že privatizirana". Tak pogled se utrjuje tudi s tem, da se investiranje in dezinvestiranje lastniških vložkov v podjetjih v pogovornem jeziku običajno **popolnoma napačno obravnavata kot "nakup in prodaja" podjetij**.

Dve ključni odprti vprašanji

Prvi pomislek, kot rečeno, daje **sama pravna teorija**. Družbeniki so sicer lastniki svojih kapitalskih vložkov, niso pa lastniki sredstev podjetja, ki je svojevrsten pravni konstrukt (*ang.: legal fiction*). Zato **podjetje nima in ne more imeti lastnika** (Cassagnon, Hollandts, 2013, 55, Kay, 2015,

Družbeniki so sicer lastniki svojih kapitalskih vložkov, niso pa lastniki sredstev podjetja, ki je svojevrsten pravni konstrukt (ang.: legal fiction). Zato podjetje nima in ne more imeti lastnika.

čjo **odtujenost od poslovanja** in s tem zmanjševanje njihovega tveganja, čeprav prejemale dividende. Tak model ne ustreza načelom trajnostnega poslovanja (Cassagnon, Hollandts, 2013, 58). Paradigma rasti vrednosti delnice se torej ne kaže kot ustrezna današnjim ciljem trajnostnega poslovanja.

Nekateri teoretiki poskušajo ta vtis popraviti s pojasnjevanjem Friedmanovega načela, in sicer z opredelitvijo cilja podjetja, ki naj bi bil *dolgoročna* rast vrednosti delnice podjetja. To se je v zgodovini **pokazalo**

Merritt, 2021). Za lažje razumevanje običajno dajejo za primerjavo tudi "lastništvo avtomobila" v primerjavi z "lastništvom podjetja", da se vidi vsebinska razlika med obema pojmom.

Če torej ni lastnikov podjetja, se pojavita **zlasti naslednji vprašanji**:

1. Kdo mora upravljati podjetje?
2. Komu je poslovodstvo odgovorno?

Odgovore je možno iskati predvsem v okviru teorije deležnikov in človeškega oziroma intelektualnega kapitala (Cassag-

Pomemben deležnik podjetja so zaposlenci, ki jim zato pripadata pravica do soupravljanja (vključno z nadziranjem) in pravica do udeležbe na dodani vrednosti.

non, Hollandts, 2013, 57). Pri tem so **družbeniki samo ena skupina deležnikov**. »Ključno produkcijsko sredstvo je intelektualni kapital, to so izkušnje in znanje v zaposlencih, kar pa ni v rokah družbenikov«, zato so **zaposlenci prav tako člani podjetja kot družbeniki**, ki so vložili kapital (Cassagnon, Hollandts, ibidem). Na tej podlagi ni daleč razmišljanje o podjetju kot lastnini zaposlencev. Z lastništvom zaposlencev pa kontrolor postane tudi kontroliranec. Zato torej lastništvo podjetja s strani zaposlencev ni pravi odgovor na zgornja vprašanja. Prav tako je neustrezno poimenovanje solastništvo podjetja. Tudi zaposlenci so namreč lahko samo lastniki ali

solastniki delnic ali pa vložka v kapital podjetja.

Treba je torej **vesti novo politekonomske kategorije**. To nam omogoča gledati na podjetje kot »*družbeno entiteto, ki temelji na kolektivni lastnini kot rezultatu zapletenih razmerij (interakcijami) med posameznimi dejavniki in institucionalnimi strukturami*« (Hodgson, 2013).

Korporacijsko upravljanje podjetja (*ang.: corporate governance*) je torej treba razumeti širše: kot **uravnoteževanje različnih interesov deležnikov, ki so med seboj dolgoročno povezani** (Cassagnon, Hollandts, 2013, 59). Pri tem je treba upoštevati, da je glavna produkcijska sila podjetja človeški kapital. To pomeni »*spremeniti razumevanje upravljanja podjetja v kapitalizem, ki temelji na ekonomiji znanja*«. (Cassagnon, Hollandts, ibidem). Gre za izboljšanje upravljanja z **integracijo človeškega in finančnega kapitala**. Uprava podjetja ima torej pomembno vlogo upoštevati interese deležnikov, pri čemer naj bi bili zaposlenci pomemben dejavnik in nosilci dodatne moči kot pozitivne energije pri upravljanju podjetja (Cassagnon, Hollandts, 2013, 64).

Navedeno zahteva **drugačen pogled na podjetje**, ki upošteva socialni kapital podjetja (Bakari, 2022), resolucijo Evropskega parlamenta (*EU Resolucija, 2021*) in predlog Evropske smernice o primerni skrbnosti podjetij glede človeških pravic (Schömann, 2022). Večji poudarek je torej dan vlogi države in deležnikom podjetja, kar kaže na širši, celo mednarodni interes za poslovanje podjetij. Tak novi pogled upravičuje obravnavanje poslovanja podjetij tudi z vidika družbene odgovornosti.

Lastništvo podjetja z vidika družbene odgovornosti

Potreba po obstoju je človeka prisilila v povezovanje in združevanje ljudi v različne oblike organizacij. Če odmislimo državne tvorbe, je verjetno **najpomembnejša oblika podjetje**, v katerem človek z izkoriščanjem pozitivnih sinergij ustvarja dodano vrednost. Prvotni namen vseh oblik združevanja je bil zmanjševanje tveganja in ustvarjanje rezerv za njegovo lažje obvladovanje. Z institucionalizacijo podjetja kot pravne osebe se **aktualizira razprava tako o lastnikih podjetja kot o njegovem namenu**. Oboje je namreč vsebinsko tesno povezano. Iz navedb v prejšnjem poglavju je razvidno, da je treba lastništvo podjetja

obravnavati širše, kar pa velja tudi za njegov namen.

Razprave o namenu podjetja so aktualne zlasti z vidika njegove **družbene odgovornosti** (npr. Bergant, 2021). Neposredno pa se povezujejo tudi z vidikom deležnikov, ki so po temeljni opredelitvi tisti, ki prevzemajo del tveganja v poslovanju podjetja (Bergant, 2021a). Podjetje z ustvarjanjem dodane vrednosti (Bergant, 2017, 103) ustvarja rezervo za lažje obvladovanje tveganj, obenem pa prispeva k rasti družbene blaginje kot celote. Na tej podlagi lahko opredelimo temeljni namen podjetij z vidika njihove družbene odgovornosti. To je **prispevanje k rasti družbene blaginje z ustvarjanjem dodane vrednosti**.

Ta trditev pa ima **pomembne posledice**:

1. Vsi ustanovitelji podjetja (družbeniki in/ali delničarji) bi se morali zavedati, da so oblikovali neko organizacijsko obliko, katere vloga presega njihove ožje interese, saj je neposredno vpeta v obstoječe družbene strukture. Zato o njej nimajo legitimne pravice odločati kot njeni izključni lastniki. Zavedati se morajo torej svoje družbene odgovornosti tako v ekonomskem pogledu kot tudi v pogledu vplivov na okolje in širšo družbo.

2. V podjetju ustvarjena dodana vrednost je zato v načelu last podjetja vendar pripada vsem deležnikom, ki nosijo tveganje v poslovanju podjetja.⁴

3. Pomemben deležnik podjetja so zaposleni, ki jim zato pripadata pravica do soupravljanja (vključno z nadziranjem) in pravica do udeležbe na dodani vrednosti.

4. Pomemben deležnik so tudi finančne institucije, ki jim tudi pripada del dodane vrednosti, vendar ne v obliki obresti kot pogodbeni kategoriji (Bergant, 2021c).

5. Izredno pomemben deležnik je država kot vrhovni varuh blaginje vseh državljanov. Zato se, na primer, mora ustrezno odzvati, če neko podjetje posluje z izgubo.

Zgoraj opredeljen namen podjetja seveda zahteva tudi **oblikovanje ustreznega informacijskega sistema za spremljanje poslovanja podjetij**.⁵

Poseben primer je obravnavanje podjetja kot pravne osebe, ki **lahko zagreši kazniva dejanja**. To v Sloveniji obravnava poseben zakon (*ZOPOKD*), na podlagi katerega številni predpisi predvidevajo denarne kazni za podjetja. Že hitri razmislek pove, da denarna kazen zmanjšuje dobiček (s tem pa tudi dodano vrednost) podjetja. S tako kaznijo so torej prizadeti vsi deležniki podjetja, najbolj pa zaposleni. Denarna kazen namreč zmanjšuje maso dodane vrednosti za njeno razporejanje.⁶ Država na tak način torej neposredno zmanjšuje dodano vrednost podjetja v korist njenega proračuna. S tem privilegira svoj status v škodo drugih deležnikov. To pa seveda velja, kadar podjetje s protipravnim dejanjem ni pridobilo nezaslužene dobička. Prizadevati bi si torej morali, da bi bile denarne kazni čim večji približek dobičku, ki ne pripada podjetju. Šele tedaj predpisi ne bi bili v nasprotju s temeljnimi načeli družbene odgovornosti podjetja.

Sklep

Ugotovimo lahko, da se bo razprava o lastništvu, še bolj pa o namenu in ciljih podjetja, zaradi še vedno različnih mnenj, še nadaljevala. Temeljni vzrok za tako stanje je še vedno **ne dovolj jasna opredelitev družbene odgovornosti podjetij**, ki še nima ustreznih podpore v pravnem redu večine držav. Sprememba pravnega reda pa pomeni popolnoma drugačno razumevanje sodobnega kapitalističnega sveta in družbeno ekonomske ureditve, ki naj bi bila v interesu celotne družbe.

Na podlagi povedanega je razumljivo tudi, **zakaj podjetje ne more imeti lastnika**. Vpeto je namreč v okolje in vse družbene in socialne strukture. Nadzor nad njegovim delovanjem zato izvajajo številni organi na različnih ravneh, končni nadzor pa izvaja država kot največji deležnik podjetij in skrbnik blaginje državljanov.

Pri tem ne smemo pozabiti, da tolikšne spremembe v samo eni državi niso verjetne oziroma so skoraj nemogoče. Gre torej za spreminjanje splošnega pogleda na svet in delovanje človeka v njem. Nujno je torej povezovanje na širši ravni, kar danes zveni skoraj utopično. Kljub temu obstaja možnost in tudi nujnost postopnih sprememb, sicer se bodo težave samo povečevale.

Literatura:

Andersen, J. Aarum (2012). *Seven Pitfalls in Organisation Literature. Dinamic relationships management Journal*, May, 2012.

Bergant, Živko (2017). *Dodana vrednost iz novega zornega kota (zakon dodane vrednosti)*. Ljubljana: Inštitut za poslovodno računovodstvo.

Bergant, Živko (2020). *Participation of employees in the value added in the business environment (starting points)*. *International Journal of Current Advanced research*, Vol. 9, No. 12., 2020.

Bergant, Živko (2021). *The Problem of Organization's Purpose as a Basis for Its Socially Responsible Behavior*. *Mednarodna konferenca. IRDO, Maribor*.

Bergant, Živko (2021a). *What and Who is Company's Stakeholder?* *International Journal of Science Academic Research*. Vol. 02, Issue 01, pp. 770–773, January, 2021.

Bergant, Živko (2021b). *Accountancy and Social Responsibility. An Innovative New Approach to Theory and Practice*. Cham: Palgrave Macmillan, Springer Nature Switzerland AG.

Bergant, Živko (2021c). *Inerrest and Social responsibility*. *Economics World*, Oct.–Dec. 2021, Vol. 9, No. 4, 178–183.

Bakari, Chafī (2022). *Social Capital in Community Development: A Corner Stone in the right to participation and the Leave No One Behind*. *Academia Letters*, Article 4760.

Cam, Merritt (2021). *Are the Common Stockholders True Owners of the Corporation?*

Chassagnon Virgile, Hollandts Xavier (2014). *Who are the owners of the firm: shareholders, employees or no one?* *Journal of Institutional Economics*, št. 10, str. 47–69.

EU Resolucija (2021). *Primerna skrbnost in odgovornost podjetij*.

Friedman, Milton (1970). *The social responsibility of business is to increase its profits*. *New York Times*, September 13, p. 33.

Fox Justin, Lorsch W. Jay (2012). *What Good Are Shareholders?* *Harvard Business Review*, July–August, 2012.

Georgescu, Peter (2021). *The Shareholders Are Not The Owners Of A Corporation*.

Hodgson, G. M. (2013). *From Pleasure Machines to Moral Communities. An Evolutionary Economics Without Homo Economicus*. Chicago: University of Chicago Press.

Kállay, Balázs (2012). *Contract Theory of the Firm*. *Economics & Sociology*, št. 1/2012, str. 39–50.

Kay, John (2015). *Shareholders think they own the company – they are wrong*

Financial Times:
<https://www.ft.com/content/7bd1b20a-879b-11e5-90de-f44762bf9896>.

Merritt, Cam (2021). *Are the Common Stockholders True Owners of the Corporation?*

OHIO University (2022). *CEO vs. Owner: Key Differences*.

Schömann, Isabelle (2022). *Will Europe deliver on corporate responsibility?* *Social Europe*.

Wolf Martin (2020). *There is a Direct Line from Milton Friedman to Donald Trump's Assault on Democracy*.

ZOPKD – Zakon o odgovornosti pravnih oseb za kazniva dejanja. *Ur. list št. 98 /04, 65/08 in 57/12*.

⁴ Več o deležnikih v Bergant (2021a).

⁵ Več o tem v Bergant (2021b).

⁶ Več o razporejanju dodane vrednosti v Bergant (2020).